

**ВЗАЄМОДІЯ СЛІДЧОГО З ОПЕРАТИВНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ В СТАДІЇ ПОРУШЕННЯ
КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ПРО ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ**

Розслідування економічних злочинів, вчинених з використанням атрибутів підприємства (назви, печатки, банківського рахунку тощо), відрізняється особливою складністю. До таких злочинів належать, зокрема, шахрайські заволодіння чужим майном, фінансовими ресурсами та деякі інші злочини. Складнощі їх розслідування пов'язані з тим, що володіння підприємством відкриває для злочинців наступні можливості у досягненні злочинної мети і приховуванні злочинної діяльності:

1) надає офіційний (визнаний і підтверджений документально державою) статус суб'єкта господарчої діяльності, що дозволяє використовувати психологію довіри з боку населення і керівників інших підприємств, організацій і установ;

2) дає доступ до механізму розрахункових операцій через використання банківських рахунків, що дозволяє розробляти і реалізовувати різноманітні шахрайські операції;

3) створює можливість використовувати цивільно-правові угоди для маскування шахрайських операцій і надання злочинам вигляду невиконання господарських зобов'язань (господарських спорів);

4) дає нагоду власнику (засновнику) підприємства уникати особистої відповідальності, перекладаючи її на найманих керівників підприємства та інших службових осіб;

5) дає можливість приховувати викрадене майно, вносячи його в фонди різноманітних підприємств (воно стає власністю підприємства, а не фізичної особи).

Наведені обставини повинні враховуватися вже в стадії порушення кримінальної справи – при оцінці первинного матеріалу про злочин і прийнятті процесуальних і організаційних рішень. Проблема в тому, що основні недоліки розслідування злочинів зазначеної категорії викликані саме низькою якістю дослідчої перевірки первинних матеріалів та неналежною організацією взаємодії слідчих і оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ. Це робить актуальним дослідження цих питань.

Наказом МВС України № 1100 від 31.10.2002 р. затверджена Інструкція з організації діяльності органів досудового слідства у системі МВС України та взаємодії їх з іншими структурними підрозділами органів внутрішніх справ України у розкритті та розслідуванні злочинів. Зокрема, передбачена така організаційна форма взаємодії в стадії порушення кримінальної справи як спільний аналіз та оцінка первинного матеріалу про економічний злочин слідчим та оперативним працівником за участю керівників цих підрозділів. Результатом повинно бути погоджене рішення стосовно порушення кримінальної справи та розробка плану скоординованих слідчих дій та оперативно-розшукових заходів. Але численні факти порушення кримінальних справ на підставі неякісних первинних матеріалів

лів про економічні злочини, зібрані оперативними службами, ставить на порядок денний проблему розробки вимог, яким повинен відповідати цей матеріал. Типовий перелік документів міг би відігравати важливу роль орієнтиру як для оперативних працівників служб боротьби з економічною та організованою злочинністю, так і для слідчих при прийнятті рішення про порушення кримінальної справи.

Аналіз практики порушення кримінальних справ про розкрадання майна, які були вчинені з використанням атрибутів підприємства, дозволяє визначити певну, загалом негативну тенденцію. Вона полягає в тому, що у більшості кримінальних справ цієї категорії підозрювані спочатку затримувалися на основі, як правило, незначної кількості даних про злочинну діяльність, а потім вже починався систематичний збір оперативної інформації і доказів*. Це породжувало суттєві труднощі під час досудового розслідування, наприклад, у кримінальних справах про розкрадання грошових коштів, вчинених з використанням підроблених банківських документів, а також розкрадань, вчинених в сфері залучення приватних інвестицій (довірчих товариств, пенсійних фондів тощо).

Узагальнення практики розкриття і розслідування злочинів даної категорії показує, що типовими недоліками у кримінальних справах є неповне з'ясування події і обставин злочину. Це пов'язано, зокрема, з упущеннями при проведенні ревізій фінансової діяльності комерційних структур, несвоєчасним проведенням окремих оперативно-розшукових заходів та слідчих дій. Суттєвими недоліками є несвоєчасне, або помилкове накладення арешту на майно, рахунки підприємств з метою забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна. Як наслідок, значна частина кримінальних справ, направлених до суду, повертається на додаткове розслідування [1, с.42-57]. В результаті строки попереднього розслідування розтягаються на 2 і більше років.

Вивчення матеріалів кримінальних справ про економічні злочини дозволяє визначити перелік документів, що повинні складати первинний матеріал, необхідний для обгрунтованого порушення кримінальної справи. На наш погляд, для забезпечення наявності приводу та підстав для такого рішення та перспективи попереднього розслідування і судового розгляду первинний матеріал про злочини даної категорії повинні складати наступні документи.

1. Рапорт працівника оперативного підрозділу. В ньому повинна бути дана розгорнута характеристика виявленого економічного злочину. По суті, це повинен бути узагальнюючий письмовий висновок проведеної оперативно-розшукової роботи по виявленню і документуванню злочину. В рапорті повинно бути чітко визначено хоча б щодо окремого епізоду злочину: 1) підприємство, в процесі діяльності якого було вчинено злочин

* Такі рішення диктувалися прагненням працівників правоохоронних органів попередити намагання підозрюваних зникнути з вкраденим майном і тим самим забезпечити при розслідуванні злочину безперешкодний збір доказів, відшкодування заподіяних збитків.

(його назва, організаційно-правова форма, хто його засновники і керівники, точна адреса місцезнаходження, вид підприємницької діяльності); 2) в чому полягає злочин; 3) місце і час його вчинення; 4) ким його вчинено і хто цьому сприяв; 5) спосіб вчинення злочину і використані при цьому засоби; 6) розмір збитків; 7) де знаходиться, або як було використане майно, одержане в результаті вчинення злочину; 8) в яких документах та інших джерелах відобразилися ознаки злочину; 9) свідки вчинення протиправних дій.

2. Заява потерпілої особи про факт вчинення протиправних дій відносно неї чи підприємства. Заява повинна бути написаною на ім'я керівника правоохоронного органу (начальника органу внутрішніх справ, начальника підрозділу по боротьбі з організованою злочинністю, начальника податкової міліції) з викладенням суті вчинених протиправних дій.

3. Докладне письмове пояснення потерпілої особи (осіб) про обставини вчинення щодо неї протиправних дій. Воно може бути написане потерпілим власноручно, але можливий і варіант, коли оперативним працівником складається протокол одержання пояснення від потерпілого. В обох варіантах його зміст повинен бути орієнтованим на встановлення обставин злочину, перелічених в першому документі первинного матеріалу (рапорті працівника оперативного підрозділу).

4. Докладні письмові пояснення свідків протиправних дій. Це можуть бути пояснення працівників як тих комерційних структур, де працює чи якими керує потерпілий, так і тих, де працює запідозрений у вчиненні злочину.

5. Документи (чи їх копії), які визначають організаційно-правовий статус підприємства, з використанням якого було вчинено злочин. До цих документів, зокрема, належать: 1) свідоцтво про реєстрацію підприємства; 2) статут підприємства; 3) засновча угода; 4) реєстр акціонерів.

Документів цього виду може бути і більше. Наприклад, в первинному матеріалі про злочин бажано представити протоколи загальних зборів акціонерів, протоколи засідань ревізійної комісії, матеріали перевірок підприємства контрольними органами та деякі інші.

6. Документи (чи їх копії), які свідчать про заняття певним видом підприємницької діяльності. До цих документів належать відповідні ліцензії на право займатися певним видом підприємницької діяльності, договори про укладання угод (купівлі-продажу, позики, про виконання робіт чи надання послуг тощо). Окремі з цих документів можуть бути представлені потерпілим від злочину, окремі вилучені в процесі проведення перевірок, або одержані оперативним працівником в процесі проведення оперативно-розшукових заходів.

7. Підроблені (фальсифіковані) документи, що були використані як засіб вчинення злочину. Це можуть бути засновницькі, банківські, бухгалтерські та інші документи, що були використані злочинцем для обману потерпілого і одержання за ними грошей чи матеріальних цінностей, маскування злочину тощо. Окремі з них також можуть бути представлені потерпілим від злочину, вилучені в процесі проведення перевірок, або одержані оперативним працівником в процесі проведення оперативно-

розшукових заходів. Наявність таких документів в первинному матеріалі про злочин має велике значення як для прийняття рішення про порушення кримінальної справи, так і для встановлення в подальшому обставин його вчинення.

8. Дійсні бухгалтерські, банківські та інші документи (їх копії), що відображають рух матеріальних цінностей та грошових коштів. Відомості, які містяться в цих документах, можуть мати важливе значення для прийняття рішення про порушення кримінальної справи і забезпечення перспективи досудового розслідування.

9. Докладне письмове пояснення особи (осіб), запідозреної у вчиненні злочину, про факти вчинення протиправних дій. Такий документ є необхідним в первинних матеріалах, на основі яких приймається рішення про порушення кримінальної справи за ознаками злочину, вчиненого з використанням атрибутів підприємства. Це пояснюється тим, що підприємництво є надзвичайно складним видом діяльності, який здійснюється під впливом великої кількості факторів, і супроводжується нерідко різними правопорушеннями. Правопорушення можуть носити як злочинний, так і адміністративно-правовий або навіть цивільно-правовий характер. Тому для об'єктивної оцінки встановлених в процесі перевірки фактів потрібно враховувати пояснення запідозреної особи, її аргументацію.

10. Документи, які містять відомості, що спростовують пояснення запідозреної особи і вказують на вчинення нею злочинних дій. Це можуть бути вже згадані бухгалтерські, банківські документи, пояснення службових осіб інших комерційних структур тощо. Але особливе місце серед них займають матеріали ревізії фінансово-господарчої діяльності суб'єкта підприємницької діяльності.

При порушенні кримінальної справи про розкрадання за матеріалами оперативної перевірки і складанні узгодженого плану оперативнорозшукових заходів та слідчих дій начальником органу внутрішніх справ приймається управлінське рішення про утворення слідчо-оперативної групи (СОГ). Необхідність такого рішення викликається тим, що у даній категорії справ слід буде проводити велику кількість оперативнорозшукових заходів та слідчих дій, іноді з виїздом в різні регіони країни, а інколи і в зарубіжні відрядження. До складу СОГ включається слідчий як керівник реалізації матеріалів оперативнорозшукової перевірки і необхідна кількість оперативних працівників, спеціалістів та інших співробітників органів внутрішніх справ. Якщо до складу СОГ, що утворюється, включається слідчий прокуратури, то відповідне рішення приймається у вигляді сумісного наказу прокурора і керівника органу внутрішніх справ.

Запорукою успішної діяльності СОГ (в її склад може входити велика кількість слідчих і оперативних працівників) по розкриттю і розслідуванню економічних злочинів є оптимальне розподілення обов'язків між її членами, узгоджене планування слідчих дій та оперативнорозшукових заходів, взаємний обмін інформацією на проміжних нарадах під керівництвом слідчого, своєчасне внесення коректив у план роботи СОГ.

Список літератури: 1. Стрекалов Є.Ф., Паневін О.С. Практика розгляду судами кримінальних справ, пов'язаних з діяльністю довірчих, страхових товариств та комерційних банків. – Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995-1997) // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. 1998. № 1.

Надійшла до редколегії 10.12.02